

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI DAXİLİ İŞLƏR NAZİRLİYİ

POLİS AKADEMİYASI

ƏYANİ TƏHSİL

«CİNAYƏT PROSESİ» KAFEDRASI

M Ü H A Z İ R Ə

Mövzu № 4. «Cinayət təqibi»

vaxt - 4 s

mühz - 2 s

sem - 2 s

«CİNAYƏT PROSESİ» kafedrasının baş
müəllimi, polis polkovnik-leytenantı

Anar Mikayılov

Mühazirə kafedranın iclasında müzakirə edilmiş və təsdiq olunmuşdur.

Protokol № _____ « ____ » _____ 2021-ci il

BAKİ –2021

Mövzu № 4. «Cinayət təqibi»

PLAN:

1. Cinayət təqibinin anlayışı, növləri və cinayət təqibinin həyata keçirilmə vəzifəsi.
2. Cinayət təqibini istisna edən hallar və cinayət təqibinə xitamın verilmə qaydası.
3. Bəraət almanın və məhkum etmənin əsasları.

ƏDƏBİYYAT:

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Bakı şəh, 12 noyabr 1995-ci il. 24-71, 129 və 133-cü mad.
2. Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsi. 14 iyul 2021-ci il . Bakı şəh, 7.0.4., 7.0.45., 37-44-cü mad, (əlavə 350-352).
3. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi 30 dekabr 2021-ci il . Bakı şəh, 72-75, 81 və 84-cü mad.
4. Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəllənin Kommentariyası. «Digesta» nəşriyyatı. Bakı -2019. Ümumi kitabxana.
5. Mirağa Cəfərquliyev «Azərbaycan Respublikasının Cinayət prosesi». Dərslik, Bakı- 2008.
6. «Cinayət prosesi» fənnindən mühazirələr toplusu (dərs vəsaiti) Polis Akademiyası, Bakı - 2005.
7. «Cinayət prosesi» 100 sual 100 cavab (dərs vəsaiti). Polis Akademiyası, Bakı -2006.
8. Azərbaycan Respublikası DİN-in 30.08.2011-ci il 560 nömrəli əmri. Azərbaycan Respublikasının daxili işlər orqanlarında təhqiqat işinin təşkilinə dair təlimatın təsdiq edilməsi barədə.
9. Azərbaycan Respublikası DİN-in 03.11.2011-ci il tarixli 680 nömrəli əmri «Tərədilmiş və ya hazırlanan cinayətlər və hadisələr barədə məlumatların qəbulu, qeydiyyatı və baxılması qaydaları haqqında Təlimatın təsdiq olunması barədə»
10. Azərbaycan Respublikası DİN-in 26.08.2011-ci il tarixli 555 nömrəli əmri «DİN-in Baş İstintaq və Təhqiqat İdarəsi haqqında Əsasnamənin təsdiq edilməsi barədə»
1. 11. Cinayət prosesi fənn proqramı Bakı 2018

2. Firuzə Abbasova “Cinayət prosesi” Dərslik. Ümumi hissə. Bakı 2021”Zərdabi LTD” MMC, 2012, 416 s.
3. Cinayət prosesi. Məsələlər Toplusu N.Əliyev, S.Ağayev, A. Mikayılov, İ.Eyyubov, V. Qasımov, Bakı: Mütərcim, 2014-216 səh.

GİRİŞ

Azərbaycan Respublikasının 1 sentyabr 2000-ci il tarixdən qüvvəyə minmiş Cinayət-Prosessual Məcəlləsi təkəcə qəbul olunma və qüvvəyə minmə tarixinə görə yeni deyildir. Bu normativ hüquqi aktın başlıca yeniliyi ondan ibarətdir ki, ölkəmizdə cinayət-mühakimə icraatının tamamilə yeni konsepsiyası qəbul edilmişdir. Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyinin bərpa olunmasından sonrakı müddətdə baş vermiş köklü islahatların, ictimai həyatın bütün sahələrində ölkəmizin dünya sisteminə inteqrasiyasının, habelə beynəlxalq hüququn hamılıqla qəbul olunmuş prinsip və normalarının Milli hüququn bütün sahələrinə nüfuz etməsini xüsusilə qeyd etmək lazımdır.

Cinayət-Prosessual Məcəllə qanunvericiliyə cinayət təqibi anlayışı daxil etməklə onu cinayət prosesindən fərqləndirir. Belə ki, cinayət prosesinin tərkib hissəsi olan cinayət təqibi konkret şəxslə bağlı həyata keçirilən prosesual fəaliyyətdir və həmin şəxsin cinayət törətməkdə ifşa olunmasına və ona layiqli cəza təyin edilməsinin təmin olunmasına yönəlməklə cinayət mühakimə icraatı qarşısında dayanan vəzifələrin həyata keçirilməsinə xidmət edir.

Bu baxımdan təqdim olunan müəzərə mətni cinayət təqibinin anlayışı, növləri və cinayət təqibinin həyata keçirilməsinin vəzifələrinə həsr olunmuşdur.

Həmçinin, mühazirədə cinayət təqibini istisna edən hallar və cinayət təqibinə xitam verilməsi haqqında qaydaların ümumi müddəalarına da geniş yer ayrılır.

Bəraətin əsasları, məhkəmə baxışı gedişində cinayət təqibinə xitam verilməsi və məhkum etmənin əsasları kimi məsələlərə mühazirənin üçüncü sualında baxılır.

Sual 1. Cinayət təqibinin anlayışı, növləri və cinayət təqibinin həyata keçirilmə vəzifəsi.

Azərbaycan Respublikasının 1 sentyabr 2000-ci il tarixdən qüvvəyə minmiş Cinayət-Prosessual Məcəlləsi qanunvericiliyə cinayət təqibi anlayışı daxil edərək, onu cinayət prosesindən fəqləndirmişdir. Cinayət prosesinin tərkib hissəsi olan cinayət təqibi konkret şəxslə bağlı həyata keçirilən prosessual fəaliyyətdir və həmin şəxsin cinayət törətməkdə ifşa olunmasına və ona layiqli cəza təyin edilməsinin təmin olunmasına yönəlmişdir. Qanunvericilikdə cinayət təqibinə belə anlayış verilir: **Cinayət təqibi cinayət hadisəsinin müəyyən edilməsi, cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməli törətmiş şəxsin ifşa olunması, ittiham irəli sürülməsi, bu ittihamın məhkəmədə müdafiə edilməsi, ona cəza təyin edilməsi, zəruri olduqda prosessual məcburiyyət tədbirlərinin təmin edilməsi məqsədilə həyata keçirilən cinayət-prosessual fəaliyyətdir.** Cinayət təqibi CPM-in müddəalarına uyğun həyata keçirilərkən, cinayətin xarakterindən və ağırlıq dərəcəsindən asılı olaraq üç növə bölünür:

1. xüsusi ittiham qaydasında həyata keçirilən cinayət təqibi;
2. ictimai-xüsusi ittiham qaydasında həyata keçirilən cinayət təqibi;
3. ictimai ittiham qaydasında həyata keçirilən cinayət təqibi.

Xüsusi ittiham qaydasında həyata keçirilən cinayət təqibi dedikdə, cinayət əməli nəticəsində birbaşa ziyan vurulmuş zərərçəkmiş şəxsin şikayəti əsasında A R CM-in 147 (böhtan), 148 (təhqir), 165.1 (tövsifedici əlamətlər olmadan müəlliflik hüquqlarını və ya əlaqəli hüquqları pozma) və 166.1-ci (tövsifedici əlamətlər olmadan ixtiraçılıq və patent hüquqlarını pozma) maddələrində nəzərdə tutulmuş cinayətlər üzrə həyata keçirilən təqib başa düşülür. Xüsusi ittiham qaydasında şikayətə baxılması zamanı məhkəmə müşavirə otağına gedənədək zərərçəkmiş şəxs təqsirləndirilən şəxslə barışıqda cinayət təqibinə xitam verilir. Xüsusi ittiham qaydasında cinayət təqibini təsbit edən qanunverici zərərçəkmiş şəxsə imkan verir ki, yuxarıda qeyd olunmuş cinayət əməlləri ilə onun hüquqlarına və qanuni maraqlarına zərər toxunduğu halda təqsirkar şəxsin cinayət məsuliyyətinə cəlb olunması üçün ədalət mühakiməsi orqanına müraciət etməyi, habelə xüsusi ittihamı müdafiə etməyi özü həll etsin. Ona görə də bu işlər xüsusi ittihamlı işlər adlanır.

Xüsusi ittihamlı işlər üzrə cinayət təqibi şəxsi cinayət məsuliyyətinə cəlb etmək barədə zərər çəkmiş şəxsin məhkəməyə şikayət verməsi ilə başlanır. Təhqiqatçı, müstəntiq və ya ibtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror xüsusi ittiham qaydasında təqib edilən cinayətlər haqqında zərərçəkmiş şəxslərin şikayətlərini məhkəmə aidiyyəti üzrə birinci instansiya məhkəməsinə göndərməlidir (CPM-in 213-cü mad.)

Xüsusi ittihamlı işlər üzrə məhkəmə xüsusi ittiham qaydasında şikayətin öz icraatına qəbul edilməsi və məhkəmə baxışının təyin edilməsi barədə qərar çıxaranadək şikayət vermiş şəxsə barışmaq hüququ olduğunu izah edir. Lakin bu halda heç bir təsirə yol verilə bilməz və barışıq könüllü xarakter daşmalıdır. Əgər barışıq olmazsa, onda məhkəmə şikayətin məhkəmədə baxılması üçün kifayət qədər əsaslar olduğu qənaətinə gəldikdə hazırlıq iclasının yekununda xüsusi ittiham qaydasında şikayətin öz icraatına qəbul edilməsi və məhkəmə baxışının

təyin edilməsi barədə qərar çıxarır və həmin qərarın surətini xüsusi ittihamçıya və barəsində şikayət verilmiş şəxsə göndərir. Həmin qərarın surətini aldığı andan barəsində şikayət verilmiş şəxs təqsirləndirilən şəxs hesab olunur.

İctimai-xüsusi ittiham qaydasında cinayət təqibi Azərbaycan Respublikasının CM-in 127-ci, 128-ci, 129.2-ci, 130.2-ci, 131.1-ci, 132-134-cü, 142.1-ci, 149.1-ci, 150.1-ci, 151-ci, 156-158-ci, 163-cü, 175-177.1-ci, 178.1-ci, 179.1-ci, 184.1-ci, 186.1-ci, 187.1-ci, 190.1-ci, 197-ci və 201.1-ci maddələrində göstərilən cinayətlər üzrə həyata keçirilir. Həmin cinayətlər üzrə cinayət işi **zərər çəkmiş şəxsin şikayətinə əsasən** və ya CPM-in 37.5-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş hallarda **prokurorun təşəbbüsü** ilə başlanır.

İctimai-xüsusi ittiham qaydasında cinayət təqibinə zərər çəkmiş şəxslə təqsirləndirilən şəxsin barışdığı hər bir halda xitam verilə bilməz. CPM-in 37.4-cü maddəsinə əsasən, ictimai - xüsusi ittiham qaydasında cinayət təqibi üzrə icraat gedişində zərərçəkmiş şəxslə (xüsusi ittihamçı ilə) təqsirləndirilən şəxsin barışması yalnız Azərbaycan Respublikasının CM-in 73-cü maddəsində göstərilmiş halda cinayət təqibinə xitam verilməsinə səbəb ola bilər. Cinayət qanununun adı çəkilən maddəsi bu halda cinayət təqibinə xitam verilməsinin aşağıdakı şərtlərini müəyyən etmişdir:

1. Barəsində cinayət təqibi başlanmış əməl böyük ictimai təhlükə təbretməyən cinayət olmalıdır;
2. təqsirləndirilən şəxs ilk dəfə cinayət əməli törətmiş olmalıdır;
3. təqsirləndirilən şəxs zərərçəkmiş şəxsə (xüsusi ittihamçıya) dəymiş ziyanı ödəmiş və ya vurulmuş zərəri aradan qaldırmış olmalıdır;
4. təqsirləndirilən şəxs zərərçəkmiş şəxslə (xüsusi ittihamçı ilə) barışmış olmalıdır.

Azərbaycan Respublikası CM-in 73-cü maddəsində imperativ norma ifadə edilməmişdir, lakin Azərbaycan Respublikasının CPM-in

37.4-cü maddəsi ilə sistemli təhlilə əsasən qeyd etmək olar ki, yuxarıda sadalanan şərtlər mövcud olduqda ictimai-xüsusi ittiham qaydasında cinayət təqibinə xitam verilməlidir.

İctimai-xüsusi ittihamlı işlər üzrə məhkəməyədək icraat cinayət təqibini həyata keçirən orqanlar tərəfindən təhqiqat və ya ibtidai istintaq formasında aparılır. Bu qəbildən olan cinayətlərin bəziləri üzrə ibtidai araşdırma məhkəməyədək sadələşdirilmiş icraat formasında təhqiqat şəklində həyata keçirilir. (CPM-in 214.4-cü mad). Həmin işlər üzrə dövlət ittihamı prokuror tərəfindən müdafiə olunur.

İctimai-xüsusi ittiham qaydasında cinayət təqibi zərər çəkmiş şəxsin şikayəti olmadan ibtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror tərəfindən də başlanıla bilər. **Prokuror tərəfindən aşağıdakı hallarda cinayət təqibi başlanıla bilər (CPM-in 37.5-ci mad.):**

1. Cinayətin törədilməsi ilə dövlətin və ya cəmiyyətin mənafelərinə toxunulduqda;

2. Cinayət hakimiyyət nümayəndəsi və ya dövlət orqanlarının digər vəzifəli şəxsləri tərəfindən, yaxud onlara qarşı törədikdə;

3. Cinayət hamilə vəziyyətdə olan qadın, qoca və köməksiz vəziyyətdə olan şəxs barəsində törədildikdə;

4. Cinayət hədə-qorxu, məcburiyyət təsiri altında və ya onu törətmiş şəxsdən asılı vəziyyətdə olan digər şəxs barəsində törədildikdə.

5. Cinayət fəaliyyət qabiliyyəti olmayan və ya cinayət məsuliyyətinə cəlb etməyə imkan verən yaş həddinə çatmamış şəxs tərəfindən və ya ona qarşı törədildikdə.

Bir sözlə qanunvericinin mövqeyinə görə, ictimai-xüsusi ittiham qaydasında cinayət təqibi prokurorun təşəbbüsü ilə o halda başlanmalıdır ki:

- törədilmiş cinayət əməli ictimai əhəmiyyət kəsb edir;

- yaxud da həmin cinayətdən zərər çəkmiş şəxs bu və ya digər səbəblərdən məhdud imkanlara malik olduğuna görə öz mənafeələrini lazımınca müdafiə edə bilmir.

Qanunvericinin **ictimai ittiham qaydasında** həyata keçirilən cinayətlər barədə mövqeyi çox qısa şərh olunmuşdur. Belə ki, ictimai ittiham qaydasında cinayət təqibi təhqiqatçının, müstəntiqin və ya prokurorun cinayət işi başlama haqqında qərarı ilə başlanır, məhkəmədə dövlət ittihamı isə prokuror tərəfindən müdafiə olunur.

Cinayət təqibinin həyata keçirilmə vəzifəsi müvafiq olaraq təhqiqatçı, müstəntiq və ibtidai araşdırmaya prosesual rəhbərlik edən prokuror tərəfindən həyata keçirilir. Bu vəzifəni həyata keçirərkən təhqiqatçı, müstəntiq və prokuror hazırlanan və ya törədilmiş cinayətin əlamətlərini əks etdirən əməllər barədə məlumat aldıqda və ya cinayət hadisəsini bilavasitə aşkar etdikdə:

1. cinayət-prosesual qanunvericiliklə müəyyən olunmuş qaydada cinayətin izlərinin qorunması və götürülməsi üçün tədbirlər görməli;
2. öz səlahiyyətləri daxilində dərhal təhqiqat və ya ibtidai istintaq aparmalıdırlar.

Nəzərə almaq lazımdır ki, cinayət-prosesual qanunvericiliyə əsasən məhkəmə cinayət təqibini həyata keçirən orqan deyildir.

Cinayət təqibini həyata keçirmək vəzifəsinin təhqiqat və ibtidai istintaq orqanlarına həvalə edilməsi dövlət fəaliyyətinin mühüm sahələrindən biri olan cinayət təqibinə ictimai xarakter verməyə yönəlmişdir. Bu isə o deməkdir ki, şəxsiyyəti, cəmiyyəti, mülkiyyəti, ictimai qaydanı və başqa bu kimi sosial dəyərləri cinayət qəsdlərindən qorumaq, habelə cinayət törətmiş şəxsləri ifşa edərək cəzalandırmaq dövlətin ayrılmaz vəzifəsidir. Həmin vəzifənin həyata keçirilməsi ayrı-ayrı şəxslərin üzərinə yalnız müstəsna hallarda (xüsusi ittihamlı işlər üzrə) qoyula bilər.

Prokuror müstəntiqin səlahiyyətlərindən istifadə edərək işin ibtidai istintaqını aparmaq, yaxud onu müstəntiqə və ya təhqiqatçıya tapşırmaq hüququna malikdir. Cinayət işi üzrə məhkəməyədək icraat zamanı cinayət-prosessual qanunvericiliyin müddəalarının icrası və tətbiqinə görə həmin iş üzrə ibtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror məsuliyyət daşıyır.

Cinayət təqibini həyata keçirərkən təhqiqatçı və ya müstəntiq törədilmiş və ya hazırlanan cinayətlərə dair daxil olmuş ərizə və digər məlumatlara baxmalı, kifayət qədər səbəblər və əsaslar olduqda cinayət işi başlamalı (öz səlahiyyətlərinə aid olmadıqda isə daxil olmuş materialları aidiyyəti üzrə göndərməli), işi öz icraatına götürərək, cinayətin açılması, işin hərtərəfli, tam və obyektiv araşdırılması üçün zəruri tədbirlər görməli, səlahiyyəti daxilində bütün istintaq və digər prosesual hərəkətləri həyata keçirməlidir. Cinayət təqibini həyata keçirən ***müstəntiq və ya təhqiqatçı istintaq və ya digər prosesual hərəkətlərin qanuni və vaxtında aparılmasına görə məsuliyyət daşıyır.***

Cinayət prosesini həyata keçirən təhqiqatçı, müstəntiq və ya prokuror ***cinayət əməli nəticəsində zərər çəkmiş şəxsə vurulmuş zərərin ödənilməsi və ya onun başqa cür aradan qaldırılması üçün cinayət-prosessual qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş bütün tədbirləri görməlidir.*** Bunun üçün vurulmuş zərərin xarakteri və həcmi digər sübut edilməli olan hallarla yanaşı dəqiq müəyyən edilməli, kifayət qədər əsaslar olduqda şəxs zərər çəkmiş şəxs mülki iddiaçı qismində tanınmalı, verilmiş iddianın təmin edilməsi üçün tədbirlər görülməlidir.

CPM-in 38-ci maddəsinə əsasən, ***cinayət törədilməsi ilə əlaqədar istənilən fakt üzrə cinayət təqibinin həyata keçirilməsi məcburidir.*** Cinayət təqibi konkret şəxsin cinayət törətməsi barədə məlumatların daxil olduğu və ya bu məlumatların aşkar olunduğu andan başlanır, cinayət məsuliyyətini istisna edən hallar aşkar ediləndə

(CPM-in 39 və 40-cı mad.), dövlət ittihamçısı və ya xüsusi ittihamçı cinayət təqibindən imtina edənədək, yaxud məhkəmənin qanuni və ədalətli yekun qərarı çıxarılaraq qanuni qüvvəyə minənədək davam edir.

Sual 2. Cinayət təqibini istisna edən hallar və cinayət təqibinə xitamın verilmə qaydası

AR CPM-in 39-cu maddəsi cinayət təqibi başlanmasının rədd edilməsi, habelə başlanmış cinayət təqibinə xitam verilməsi hallarını müəyyən edir.

Qanunverici tərəfindən cinayət təqibini istisna edən hallar cinayət-prosessual qanunvericiliyin Ümumi hissəsinə daxil edildiyindən cinayət təqibinin ayrı-ayrı mərhələlərini və növlərini tənzimləyən xüsusi normalarda başqa hal nəzərdə tutulmadıqda, cinayət təqibi gedisinin bütün mərhələlərində həmin halların aşkar edilməsi cinayət təqibini başlamanın rədd edilməsinə, başlanmış cinayət təqibinə isə xitam verilməsinə səbəb olacaqdır. Lakin CPM-in 39-cü maddəsində sadalanan halların olması avtomatik olaraq cinayət təqibi başlamanın rədd edilməsinə, başlanmış cinayət təqibinə xitam verilməsinə səbəb olmur. Bunun üçün CPM-in 41-ci, 43-cü və bir sıra başqa maddələrinin (məs. 280-cı, 305-ci) tələbləri nəzərə alınmalıdır. Prosesin bu və ya digər mərhələsində cinayət təqibinə xitam verilərək CPM-in Xüsusi hissəsinin

müvafiq maddəsi ilə yanaşı, CPM-in 39-cu maddəsinə də istinad olunmalıdır.

Cinayət təqibini istisna edən halların heç də hamısı CPM-in 39-cu maddəsində nəzərdə tutulmamışdır. CPM-in 40-cı maddəsində cinayət təqibinə xitam verilməsinin başqa halları da nəzərdə tutulmuşdur. Həmin hallar aşkar olunduqda da cinayət təqibinə xitam verilə bilər.

CPM-in 39-cu maddəsinə əsasən cinayət təqibini istisna edən hallar aşağıdakılardır:

1.cinayət hadisəsi olmadıqda;

- cinayət hadisəsi kimi qiymətləndirilə biləcək hadisənin (faktın) özünün olmaması;
- fərz edilən cinayət əməlinin şəxslərin iradəsindən asılı olmayaraq baş vermiş təbii hadisədən (sel, uçqun, zəlzələ və s.) ibarət olması;
- hadisənin zərər çəkmiş şəxsin özünün fəaliyyəti nəticəsində baş verməsi (özünə qəsd, ehtiyatsızlıqdan zərər çəkmiş şəxsin yıxılması).

2. Əməldə cinayət tərkibinin olmaması, konkret şəxs tərəfindən törədilmiş əməl müəyyən olunsa da, bu əməldə cinayətin subyektinin, subyektiv cəhətinin, obyektinin və obyektiv cəhətinin zəruri əlamətlərindən hər hansı birinin olmaması həmin əməldə cinayət tərkibinin olmasını aradan qaldırır.

Əməldə cinayət tərkibinin olmaması aşağıdakılarda təzahür edə bilər:

- cinayətin subyektinə aid zəruri əlamətlərin olmaması. Məs, cinayət xüsusi subyektlərinə aid əlamətlərin olmaması (xəstəyə kömək etməyə borclu olmayan tibb işçisi tərəfindən xəstəyə kömək göstərməmə əməlini törətmiş şəxs A R CM-in 142-ci mad. üzrə cinayət məsuliyyəti daşımır).
- təqsirdən başqa cinayət tərkibinin subyektiv cəhətinə aid zəruri əlamətlərdən birinin (məs, xüsusi məqsədin) olmaması;

- cinayət tərkibinin obyektiv cəhətinin olmaması. Məs, A R CM-in 14.2-ci mad. göstərilən əməlin cinayət hesab edilməməsi, zəruri müdafiə vəziyyəti (A R CM-in 36-cı mad.), cinayət törətmiş şəxs tutularkən ona zərər vurulması, son zərurət və s.

- adi halda cinayət hesab edilməyən əməlin cinayət olmasını şərtləndirən qanunda nəzərdə tutulmuş zəruri tərkib əlamətinin olmaması (məs, A R CM-in 197.1-ci mad. nəzərdə tutulmuş cinayət tərkibinin olması üçün əməlin təkrar törədilməsi zəruridir, həmin əməl ilk dəfə törədildikdə cinayət hesab edilməyəcəkdir).

3. Cinayət məsuliyyətinə cəlbətmə müddətləri keçdikdə. Bu qayda AR CM-in 75-ci maddəsi ilə müəyyən edilmişdir. Həmin maddəyə əsasən:

- böyük ictimai təhlükə törətməyən ***cinayətin törədildiyi gündən*** iki il keçdikdə;
- az ağır cinayətin törədildiyi gündən yeddi il keçdikdə;
- ağır cinayətin törədildiyi gündən on iki il keçdikdə;
- xüsusilə ağır cinayətin törədildiyi gündən on beş il keçdikdə şəxs cinayət məsuliyyətinə cəlb edilə bilməz;

4. Cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməlin baş verdiyi anda onu törətmiş şəxs cinayət məsuliyyətinə cəlb etməyə imkan verən yaş həddinə çatmadıqda məsuliyyətdən azad olunur. Burada A R CM-in 20-ci maddəsinə əsasən, cinayət törədənədək on altı yaşı, bəzi cinayətlər üzrə isə on dörd yaşı tamam olmuş şəxslər cinayət məsuliyyətinə cəlb edilə bilirlər.

Cinayət məsuliyyətinə cəlb etməyə imkan verən yaş həddinə çatmamış şəxs ağır və ya xüsusilə ağır cinayətlərin əlamətləri olan əməl törətdikdə onlar barəsində CPM-in 39.1.4-cü maddəsinə əsasən toplanmış rədd və ya xitam materialları 3 gün müddətində yetkinlik yaşına çatmayanların işləri və hüquqlarının müdafiəsi üzrə komissiyaya göndərilməlidir.

5. Şəxs cinayət qanuni ilə nəzərdə tutulmuş əməli törətdikdən sonra öldükdə, cinayət təqibi başlanma bilməz, başlanmış cinayət təqibinə isə xitam verilməlidir. Qanunvericilik ölmüş şəxs barəsində ona bəraət veriləcəyini güman etməklə kimin təşəbbüsü ilə cinayət təqibinin davam etdirilməsini dəqiq müəyyən edir. Belə tələblə ölmüş şəxsin yaxın qohumları cinayət prosesini həyata keçirən orqana müraciət edə bilər. Qanunun tələbinə görə cinayət prosesini həyata keçirən orqan cinayət əməli törətdikdən sonra ölmüş şəxs barəsində icraata başlayıb-başlamamaq, yaxud artıq başlanmış icraata xitam verib-verməmək məsələsini həll etməzdən əvvəl onun **qohumlarının razılığını** almalıdır.

6. Şəxs barəsində eyni ittiham üzrə məhkəmənin qanuni qüvvəyə minmiş hökmü və ya məhkəmənin cinayət təqibini qeyri-mümkün edən ləğv edilməmiş qərarı olduqda – belə qərarlar preyudisiallığa malik olduğundan cinayət təqibini istisna edən xüsusi hal hesab edilir. Cinayət təqibini qeyri-mümkün edən qərar dedikdə isə, **cinayət işi üzrə icraata xitam vermə haqqında məhkəmə qərarı, şəxsin barəsində tibbi və ya tərbiyəvi xarakterli məcburi tədbirlər tətbiq edilməsi haqqında məhkəmə qərarı**, habelə xüsusi ittiham qaydasında şikayətin öz icraatına qəbul edilməsindən imtina olunması barədə məhkəmə qərarı başa düşülür.

7. Şəxs barəsində eyni ittiham üzrə təhqiqatçının, müstəntiqin və ya prokurorun **cinayət işi başlanmasının rədd edilməsi** və ya ona xitam verilməsi haqqında ləğv edilməmiş qərarı olduqda – bu qərar da preyudisiallığa malik olduğundan cinayət təqibini istisna edən hal hesab edilir. Şərh edilən maddənin tətbiqi ilə əlaqədar olaraq ləğv edilməmiş qərarın əslı həmin qərarı qəbul etmiş müvafiq orqandan rəsmi olaraq alınıb işin materiallarına əlavə edilməlidir.

8. Zərər çəkmiş şəxsin şikayəti olmadıqda (cinayət təqibi xüsusi ittiham qaydasında həyata keçirildikdə, habelə cinayət təqibinin

başlanmasına prokurorun təşəbbüsü olmadacağı halda cinayət təqibi ictimai-xüsusi ittiham qaydasında həyata keçirildikdə);

9. Zərər çəkmiş şəxslə təqsirləndirilən şəxs barışdıqda (cinayət təqibi yalnız xüsusi ittiham qaydasında həyata keçirildikdə);

10. Şəxs cinayət qanuni ilə nəzərdə tutulmuş əməli anlaşıq vəziyyətdə törətdikdə (bu şəxslərə qarşı tibbi xarakterli məcburi tədbirlərin tətbiq edilməsi halları istisna olunmaqla);

11. Cinayət qanunu müddəalarının qüvvəsinə görə şəxsin cinayət məsuliyyətindən azad edilməsi üçün əsaslar olduqda;

12. Amnistiya aktına əsasən şəxs cinayət məsuliyyətindən azad edilməli olduqda.

Hər hansı şəxs barəsində başlanmış cinayət təqibinə həmçinin aşağıdakı əsaslarla xitam verilir:

1) şəxsin cinayətin törədilməsinə aidiyyəti olmadıqda;

2) şəxsin təqsirliliyi şübuta yetirilmədikdə;

CPM-in 39.1.1 (cinayət hadisəsi olmadıqda), 39.1. 2 (əməldə cinayət tərkibi olmadıqda) və 39. 2-ci (şəxsin cinayətin törədilməsinə aidiyyəti olmadıqda və ya təqsirliliyi şübuta yetirilmədikdə) maddələrində nəzərdə tutulmuş hallarda cinayət təqibi **bəraətverici əsaslarla xitam verilmiş** hesab olunur.

Cinayət təqibinin həyata keçirilməməsinə imkan verən hallar dedikdə, AR CPM-in 40-cı maddəsində sadalanmış hallar başa düşülməlidir. Həmin hallar cinayət təqibi üzrə icraat başlandıqdan sonra aşkar olunduqda, cinayət təqibinə xitam verilməsi üçün təqsirləndirilən (şübhəli) şəxsin razılığı olmalıdır, çünki həmin hallardan heç biri bəraətverici əsas deyildir.

Cinayət təqibinin həyata keçirilməməsinə imkan verən halların bir neçəsi CPM-in 39-cu maddəsində cinayət təqibini istisna edən hallar kimi təsbit olunmuşdur (CPM-in 39.1.3., 39.1.4.,39.1.10, 39.1.12). Cinayət məsuliyyətinə cəlb etməni istisna edən aşağıda göstərilmiş hallar

mövcud olduqda isə cinayət təqibinə xitam verilməsi haqqında qərarda CPM-in 40-cı maddəsinə istinad edilməlidir:

1. cinayət törətməkdən könüllü imtna etmə (C M - in 30-cu mad);
2. səmimi peşmanlıq (CM-in 71.1-ci mad);
3. cinayət məsuliyyətindən azad etmənin xüsusi halı (səmimi peşmanlığın xüsusi növü – (CM-in 72.2-ci mad);
4. zərər çəkmiş şəxslə barışma (CM-in 73-cü mad);
5. şəraitin dəyişməsi (CM-in 74-cü mad);
6. yetkinlik yaşına çatmayan şəxsin cinayət məsuliyyətindən azad edilməsinin xüsusi halı (CM-in 88.1-ci mad).

CPM-in 40-cı maddəsində göstərilmiş əsaslar üzrə cinayət təqibini başlamanın rədd edilməsi və ya ona xitam verilməsi haqqında **təhqiqatçının və müstəntiqin qərarı mütləq prokurorla razılaşdırılmalıdır**. Bu zaman prokuror həmin əsasların mövcud olduğunu təsdiq edən cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş tələblərə düzgün riayət edilməsinə, habelə təqsirləndirilən (şübhəli) şəxsin cinayət təqibinə xitam verilməsi haqqında qərarla razı olduğunu lazımi qaydada rəsmiləşdirilməsinə xüsusi diqqət yetirilməlidir.

Cinayət təqibinə xitam verilməsi dedikdə, konkret təqsirləndirilən və ya şübhəli şəxsin cinayət əməlini törətməkdə ifşa olunmasına və ona cəza təyin edilməsinin təmin olunmasına yönəldilmiş prosesual fəaliyyətin başa çatdırılması nəzərdə tutulur.

CPM-in 41.1-ci maddəsində iki növ qərar – «cinayət təqibinə xitam verilməsi haqqında qərar» və «cinayət işi üzrə icraata xitam verilməsi haqqında qərar» barədə danışılır.

Təhqiqatçı, müstəntiq və ya prokuror **bəraətverici əsaslar olmadıqda** təqsirləndirilən (şübhəli) şəxsin razılığı olmadan cinayət təqibinə xitam verilməsi barədə qərar çıxara bilməz. Belə halda cinayət təqibi üzrə icraat CPM-lə ilə müəyyən edilmiş qaydada davam etdirilir və hökmün, məhkəmənin digər qərarının çıxarılması ilə başa çatdırılır.

Cinayət təqibinə xitam verilməsi haqqında qərar konkret təqsirləndirilən və ya şübhəli şəxsin cinayət əməlini törətməkdə ifşa edilməsinə və ona ədalətli cəza təyin olunmasının təmin edilməsinə yönəlmiş ittiham xarakterli prosesual fəaliyyətin başa çatdırılmasını rəsmiləşdirən prosesual sənəddir. Bu qərar heç də konkret cinayət işi üzrə prosesual fəaliyyətin başa çatdırılması demək deyildir, çünki cinayət təqibini istisna edən bir sıra hallarda cinayət işi üzrə icraat davam etdirilə bilər.

Cinayət işi üzrə icraata xitam verilməsi haqqında qərar isə konkret cinayət işi üzrə prosesual fəaliyyətin bütövlükdə başa çatdırılmasının rəsmiləşdirildiyi prosesual sənəddir.

Cinayət təqibinə (iş üzrə icraata) xitam verilməsi haqqında qərarın mühüm prosesual əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, bu qərarın çıxarılmasından sonra təkcə konkret şəxsə qarşı cinayət təqibinə son qoyulmur, həm də həmin şəxsin barəsində bütün məhdudiyyətlər ləğv olunur, qanunvericilikdə göstərilmiş hallarda həmin şəxsin vurulmuş ziyanın ödənilməsinə tələb etmək hüququ yaranır, habelə həmin şəxs barəsində eyni ittiham üzrə cinayət təqibinin sonralar həyata keçirilməsi istisna olunur.

Sual 3. Bəraət almanın və məhkum etmənin əsasları.

Məhkəmənin hökmünə CPM-nin 7.0.45-ci maddəsində belə anlayış verilir: **məhkəmənin hökmü** – şəxsin təqsirləndirildiyi əməllərdə onun təqsirli olub-olmaması, təqsirləndirilən şəxsə cəza tətbiq edilib-edilməməsi haqqında birinci və apellyasiya instansiyası məhkəməsində məhkəmə baxışı nəticəsində hakimin (hakimlərin) çıxardığı qərardır.

Təqsirsiz şəxslərə bəraət vermək məqsədilə ədalət mühakiməsini həyata keçirmək cinayət mühakimə icraatının əsas vəzifələrindən biridir. Məhkəmə baxışı nəticəsində təqsirləndirilən şəxsin cinayətin

törədilməsində təqsirsiz olması cinayət-prosessual qanunvericiliklə tam sübuta yetirilərsə, onda məhkəmə tərəfindən bunu təsdiq edən bəraət hökmü çıxarılır. Haqqında bəraət hökmü çıxarılmış şəxs təqsirsiz sayılır. Bəraət hökmü çıxarıldıqdan sonra təqsirləndirilən şəxsin bütün hüquq və azadlıqlarının məhdudiyətləri aradan qaldırılmalı, habelə həmin şəxsə vurulmuş ziyanın ödənilməsi üçün müvafiq tədbirlər görülməlidir.

Bəraət hökmü iki halda çıxarıla bilər:

1. Cinayət təqibinə xitam verilməsi üçün bəraətverici əsasların olmasına baxmayaraq, məhkəmə hökm çıxarmaq üçün müşavirə otağına gedənədək ittiham tərəfi ittihamdan imtina etmədikdə və ya həmin bəraətverici əsaslar hakimlərin müşavirəsi zamanı aşkar edilərək təsdiqləndikdə;

2. Andlı iclasçılar kollegiyası şəxsin təqsirsizliyi barədə verdik çıxarıldıqda.

Qeyd etmək lazımdır ki, bəraətverici əsaslar məhkəmə baxışı gedişində aşkar olunduqda və ittiham tərəfi ittihamdan imtina etmədikdə məhkəmə cinayət təqibinə xitam verilməsi haqqında qərar çıxarır. Öz əhəmiyyətinə görə bu qərar bəraət hökmünə bərabər tutulur.

CPM-in 42.2-ci maddəsinə müvafiq olaraq bəraət hökmü aşağıdakı hallarda çıxarılır:

1. CPM-nin 42.1.1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş əsaslara görə hadisənin baş verməməsi sübut olunduqda və ya baş vermiş hadisədə cinayət hadisəsi sübut olunmadıqda;

2. CPM-nin 42.1.2-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş əsaslara görə təqsirləndirilən şəxsin əməlinə cinayət tərkibi olmadıqda və ya əməlin cinayət olmasını aradan qaldıran hallar mövcud olduqda;

3. CPM-nin 42.1.3-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş əsaslara görə şəxsin təqsirləndirildiyi cinayətin törədilməsinə aidiyyəti olmaması sübut edildikdə və onun həmin əmələ aidiyyəti sübut edilmədikdə;

4. CPM-nin 42.1.4-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş əsaslara görə şəxsin təqsirliliyini təsdiq edən kifayət qədər sübutlar toplanılmadıqda və ya toplanmış sübutlar onun təqsirsizliyini təsdiq etdikdə;

Məhkəmə tərəfindən bəraət hökmü CPM-in 350-ci maddəsinə müvafiq olaraq çıxarılır.

Cinayət-prosessual qanunvericilik eyni zaman məhkəmə baxışı gedişində cinayət təqibinə xitam verilməsinin əsasları da nəzərdə tutmuşdur.

Belə ki, CPM-in 43-cü maddəsində cinayət təqibinə (iş üzrə icraata) xitam verilməsinin üç qaydasını fərqləndirməyə imkan verir:

1. dövlət ittihamçısının və ya xüsusi ittihamçının ittihamdan imtina etməsi ilə əlaqədar cinayət təqibinə (iş üzrə icraata) xitam verilməsi;
2. ittiham tərəfinin mövqeyindən asılı olmayaraq cinayət təqibinə (iş üzrə icraata) xitam verilməsi;
3. müdafiə tərəfinin razılığı ilə cinayət təqibinə (iş üzrə icraata) xitam verilməsi.

CPM-in 39-cu maddəsində nəzərdə tutulmuş cinayət təqibini istisna edən hallar aşkara çıxarıldıqda ittihamdan imtina etmə prokurorun vəzifəsidir, lakin 40-cı maddəsində nəzərdə tutulmuş hallar aşkar olunduqda isə ittihamdan imtina etmə prokurorun hüququnu təşkil edir. Fikrimizcə, CPM-in 39-cü maddəsində göstərilən hallar qeyd-şərtsiz olaraq ittihamçı prokuroru ittihamdan imtina etməyə bir növ məcbur edir, lakin CPM-in 40-cı maddəsi ittihamdan imtina etmə məsələsini prokurorun öz mülahizəsinə buraxmaqla məsələni həll etmiş olur.

Məhkəmə baxışı gedişində tədqiq olunmuş sübutlarla cinayət törətməkdə təqsirləndirilən şəxsin təqsiri sübut edildiyi hallarda məhkəmə tərəfindən ittiham hökmü çıxarılır. Hökmün çıxarılması məhkəmə baxışının mühüm hissəsini təşkil etməklə, təqsirləndirilən şəxs barəsində məhkəmədə işin baxılmasına yekun vurulur. Məhkəmənin ittiham hökmü

məhkəmə baxışının yekunu üzrə qəbul edilən prosessual sənəd olmaqla özündə baxılmış və işə verilmiş qiyməti əks etdirir.

Məhkəmənin ittiham hökmü ilə cinayət işi mahiyyəti üzrə həll edilir və hökmdə cinayət hadisəsinin baş verməsi, həmin hadisənin məhz təqsirləndirilən şəxs tərəfindən törədilməsi və ona cəza təyin edilməsi məsələləri öz əksini tapır. (CPM-in 351 və 353-cü maddəsi).

Məhkəmə üç növ ittiham hökmü çıxara bilər:

1. cəza təyin etmədən ittiham hökmü;

2. cəzadan azad etməklə ittiham hökmü;

3. cəza təyin etməklə ittiham hökmü;

CPM-in 39.1.3-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş cinayət təqibini istisna edən hal (cinayət məsuliyyətinə cəlb etmə müddətlərinin keçməsi) mövcuddursa və məhkəmə baxışı gedişində təqsirləndirilən şəxsin cinayətdə təqsiri sübuta yetirilmişdirsə, məhkəmə tərəfindən təqsirləndirilən şəxsə cəza təyin etməməklə ittiham hökmü çıxarılır.

Belə ittiham hökmü üç halda çıxarıla bilər:

- CPM-in 39.1.3-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş cinayət təqibini istisna edən əsasın aşkar olunmasına baxmayaraq ittiham tərəfi (dövlət ittihamçı və ya xüsusi ittihamçı) ittihamdan imtina etməkdə;

- CPM-in 39.1.3-cü maddədə nəzərdə tutulmuş hala görə ittiham tərəfi ittihamdan imtina edir, lakin müdafiə tərəfi cinayət təqibinə xitam verilməsinə razı deyil;

- həmin hal məhkəmə müşavirə otağına getdikdən sonra aşkar olunduqda.

Cinayət məsuliyyətinə cəlb etmə müddətinin keçməsi cinayət məsuliyyətindən azad etmənin bir halı olduğundan (CM-nin 75-ci mad), bu halda məhkəmə ittiham hökmü çıxarsa da, təqsirləndirilən şəxsə cəza təyin edə bilməz.

Məhkəmə baxışı gedişində tədqiq olunmuş sübutların məcmusuna əsasən təqsirləndirilən şəxsin cinayəti törətməkdə təqsiri müəyyən

edilərsə, lakin CPM-in 39.1.12. mad. (amnistiya aktı) mövcud olduqda məhkəmə təqsirləndirilən şəxsə təyin edilmiş cəzadan onu azad etməklə ittiham hökmü çıxarır. Belə ittiham hökmü də üç halda çıxarılır:

- göstərilən cinayət təqibini istisna edən əsasın aşkar edilməsinə baxmayaraq, ittiham tərəfi ittihamdan imtina etmədikdə;
- müdafiə tərəfi həmin əsasla cinayət təqibinə xitam verilməsinə razı olmadıqda;
- həmin hal məhkəmə müşavirə otağına getdikdən sonra aşkar olunduqda.

Bu zaman amnistiya aktının mövcudluğu cəzadan azad etmənin əsası hesab edildiyindən məhkəmə şəxs barəsində onun təyin edilmiş cəzadan azad edilməsi ilə ittiham hökmü çıxarır.

Ömürlük azadlıqdan məhrum etmə növündə cəza nəzərdə tutulan cinayəti törətmiş şəxs barəsində cəlb etmə müddətinin tətbiq olunması məsələsi məhkəmə tərəfindən həll edilir. Həmçinin AR CM-in xüsusi hissəsinin müvafiq maddələrində nəzərdə tutulmuş sülh və insanlıq əleyhinə və müharibə cinayətləri törətmiş şəxslərə isə müddətin keçməsi ilə bağlı AR CM-in 75-ci maddəsinin müddəaları tətbiq olunmur. Belə hallarda təqsirləndirilən şəxsin əməli məhkəmə baxışı gedişində sübuta yetirilərsə, məhkəmə tərəfindən onun barəsində cəza təyin etməklə ittiham hökmü çıxarılır.

Hər üç növ ittiham hökmü barəsində ətraflı məlumat əldə etməkdən ötrü CPM-in kommentariyasına müraciət edilməsi məsləhət görülür.

N Ə T İ C Ə

Cinayət təqibi cinayət hadisəsinin müəyyən edilməsi, cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməli törətmiş şəxsin ifşa olunması. ittiham irəli sürülməsi, bu ittihamın məhkəmədə müdafiə edilməsi, ona cəza təyin edilməsi, zəruri olduqda prosesual məcburiyyət tədbirlərinin təmin edilməsi məqsədilə həyata keçirilən cinayət-prosessual fəaliyyətdir.

Cinayət təqibi cinayət prosesinin tərkib hissəsi olan konkret şəxslə bağlı həyata keçirilən prosesual fəaliyyətdir. Həmin fəaliyyətin başlıca məqsədi şəxsin cinayət törətməkdə ifşa olunmasına və ona layiqli cəza təyin edilməsinin təmin olunmasına xidmət edəcək şəraiti təmin etməkdən ibarətdir.

Müəllif hesab edir ki, Sizə təqdim olunan müəhazirə mətni cinayət təqibi haqqında geniş məlumat almağa imkan verəcək və gələcək təcrübi fəaliyyətinizdə istifadə olunacaqdır.